

5. **Джемільєв М.** Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи [Електронний ресурс] / Мустафа Джемільєв. Режим доступу <http://krumtatar.in.ua/index/article/id/116>.

6. **Пірен М.І.** Етнополітика в Україні : соціо-психологічний аналіз / М.І. Пірен. – К. : ун-т «Україна», 2007. – 408 с.

УДК 94(477)“1940/1950”:321.64: [008+001](477)

Н. М. Сірук

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ КАМПАНІЇ В КУЛЬТУРНО-НАУКОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х – ПОЧАТОК 50-Х РОКІВ ХХ СТ.)

На основі вивчення архівних матеріалів та ряду праць узагальнюючого характеру висвітлюються й аналізуються особливості ідеологічних кампаній проти інтелігенції в Україні у перше повоєнне десятиріччя. Мова йде про сумнозвісну політику “ждановщини” – системи (каральних) заходів сталінського керівництва кінця 40-х років ХХ ст., суть якої полягала у широкому наступі в галузі ідеології, культури, науки, літератури, мистецтва з метою встановлення жорсткого контролю над духовним розвитком радянського суспільства.

Ключові слова: ідеологія, культура, наука, інтелігенція, постанова.

На основе изучения архивных материалов и ряда работ обобщающего характера освещаются и анализируются особенности идеологических кампаний против интеллигенции в Украине в первое послевоенное десятилетие. Речь идет о политике «ждановщины» – системы (карательных) мер сталинского руководства конца 40-х годов., суть которой заключалась в широком наступлении в области идеологии, культуры, науки, литературы, искусства с целью установления жесткого контроля над духовным развитием советского общества.

Ключевые слова: идеология, культура, наука, интеллигенция, постановление.

On the basis of archival materials and a number of papers summarizing the nature highlights and analyzes the features of ideological campaigns against intellectuals in Ukraine in the early postwar decades. This is the infamous policy of «zhdanovschyny» – system (punitive) measures the Stalinist leadership of the late 40 th century, Which consisted of a broad offensive in the field of ideology, culture, science, literature and art to establish strict control over the spiritual development Soviet society.

Keywords: ideology, culture, science, intelligence, judgment.

© Н. М. Сірук, 2012

Постановка наукової проблеми. Політико-ідеологічний тиск на духовне життя України та українське суспільство загалом, дещо послаблений під час війни, в другій половині 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. знову починає набирати силу. Під жорсткий контроль підпадають література, історія, театр, кіно та мистецтво загалом; починається ідеологічний нагляд, спрямований насамперед проти інтелігенції.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз архівних матеріалів, передусім постанов та рішень ЦК КП(б)У, розкриває суть, методи і наслідки культурно-ідеологічних кампаній останнього періоду сталінщини. Введені у науковий обіг праці узагальнюючого характеру та матеріали преси дають змогу об’єктивно оцінювати важливі аспекти діяльності інтелігенції післявоєнного періоду.

Мета та завдання дослідження. Враховуючи недостатню вивченість у історіографії зазначеної проблеми, за мету поставлено комплексно дослідити і відтворити об’єктивну картину “ждановщини” в Україні у другій половині 40-х на – початку 50-х років ХХ ст. на основі аналізу, узагальнення архівних джерел та опублікованих праць, матеріалів періодичної преси.

Основний виклад матеріалу. Відродження суспільно-політичного та культурного життя у повоєнні роки проходило з великими труднощами. На характері суспільного життя негативно позначився ідеологічний наступ сталінізму. Й. Сталін вважав, що світова війна завдала радянському суспільству серйозної ідеологічної шкоди. Найбільше занепокоєння викликало те, що

мільйони радянських людей, які жили на окупованих територіях та працювали на примусових роботах в Німеччині, зазнали впливу західного способу життя. Оскільки ж саме Україна найбільше “скомпрометувала” себе тим, що її територію захопив ворог, основний ідеологічний контрудар сталінізм завдав українському народові [1].

Ще однією обставиною, що позначилася на духовному житті радянського суспільства після війни, стало перебування мільйонів людей під час західного походу Червоної армії поза межами СРСР, у так званому буржуазному світі. Це знайомство з чужою політико-економічною системою, з іншим способом життя справило значний вплив на свідомість багатьох радянських громадян. Люди побачили життя за межами Союзу таким, яким воно було насправді, а не у змалюванні партійної пропаганди. Влада повинна була шукати ідейну протидію такому “ворожому” впливові.

Сподівання українців на післявоєнну лібералізацію суспільно-політичного життя не справилися. Репресії знову почали розгортатися в країні. Органи безпеки здійснювали жорсткий нагляд за населенням, кожним кроком і словом людини. Всі, хто побував на окупованій території, піддавалися прискіпливій перевірці. Для остаточного позбавлення українців повоєнних ілюзій та надій у 1947 році в Україну був направлений першим секретарем ЦК КП(б)У вірний соратник Й. Сталіна, справжній погромник української інтелігенції і культури Л. Каганович, після чого ситуація в УРСР значно загострилася. Свій другий приїзд в Україну він розпочав з того, що оголосив “український буржуазний націоналізм” головною небезпекою в республіці. Уже в часи “відлиги” багато партійних, радянських і творчих працівників твердили, що роки перебування Л.Кагановича в республіці стали “чорними” для радянської України [2, с.19], [3].

Україна залишалася складовою частиною унітарної, надцентралізованої держави, керівництво якої прагнуло до уніфікації всіх підконтрольних територій, утворення “братньої сім’ї народів”. У СРСР було розгорнуто шалену ідеологічну боротьбу проти всього національного, режим ігнорував специфіку розвитку різних націй, етнічних груп. Щонайменший прояв етнічного патріотизму, зокрема в Україні, розглядався як націоналізм [4, с.91]. Уже в травні 1947 року була схвалена постанова ЦК КП(б)У “Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології”. Ідеологічні заходи негайно підкріплювалися адміністративно-каральними як стосовно членів партії, так і безпартійних. У результаті дій Л. Кагановича в деяких районах із партійних організацій було виключено 80–90% членів [5, с.409].

Варто нагадати, що в роки Другої світової війни, зокрема на її завершальному етапі, радянське керівництво дещо зменшило тиск на українське національно-культурне життя. Внаслідок цього з’явилися літературно-мистецькі твори про героїчне минуле українського народу, про величні постаті українського минулого – І. Богуна, Б. Хмельницького. Чимало з них були позначені талантом, але не позбавлені обов’язкових ідейних штампів. Однак після війни, в умовах посилення “культу особи”, політико-ідеологічний контроль сталінського режиму за українською культурою та наукою знову посилювався.

Стратегічний курс партійно-державного управління всіма сферами життя в країні у перші післявоєнні роки полягав у зміцненні сталінського тоталітарного режиму за допомогою однопартійності, нетерпимості до інакомислення, заперечення плюралізму думок, постійного ідеологічного тиску на всі сфери культурного життя, особливо на творчу інтелігенцію, застосування насильства проти неї [6, с.65]. Загалом у країні йшов процес формування й усвідомлення нових підходів до оцінки ситуації в країні, до розуміння власного місця в суспільстві, розгортався пошук нових сфер і форм самореалізації в культурі й науці. Й.Сталін і правляча верхівка відреагували посиленням тиску на різні верстви населення, на літературу, мистецтво, науку, всі сфери духовного життя. Влада розгорнула масштабні ідеологічні кампанії, придушуючи будь-які спроби непослуху, відступу від встановлених канонів.

В умовах радянської партократичної держави керівництво суспільними процесами зосереджувалося в апараті ЦК ВКП(б) та секретаріаті Й. Сталіна. Усі принципові питання культурної політики вирішувалися у відповідних відділах ЦК ВКП(б), зокрема пропаганди й агітації, науки і вузів та ін. Будь-яка зміна в цій політиці обов’язково починалася з постанови ЦК партії, потім дублювалася та деталізувалася урядовими рішеннями на союзному та республіканському рівнях, а її здійснення суворо контролювала ієрархія республіканських ЦК та місцевих партійних органів. Інакше кажучи, у післявоєнний період українська радянська культура залишалася під жорстким контролем тоталітарної системи. В СРСР національні культури союзних республік, за винятком російської культури, перебували під постійною загрозою звинувачень в “буржуазно-націоналізмі”. Українська культура і наука відчували таку загрозу особливо гостро, оскільки за кількістю населення і своїм господарським значенням УРСР займала одне з ключових місць у Союзі РСР.

У зв'язку з цим центральна влада приділяла пильну увагу питанням керівництва ідеологічною роботою в Україні, в тому числі у середовищі творчої і наукової інтелігенції. При цьому першочергове значення відводилося проведенню ідеологічних заходів у західних областях УРСР, де суспільна свідомість населення ще не відповідала радянським стандартам. Не випадково у повоєнний період у регіон було скеровано тисячі партійних, радянських, профспілкових, комсомольських працівників, урядників від культури і науки, покликаних втілювати в життя “сталінську генеральну лінію”.

Лише з 1944 року до середини 1946 року в західні області України зі східних областей УРСР, з інших республік, передусім Росії, було направлено 66 тис. осіб. Серед них було чимало чиновників, представників бюрократичного апарату, які сліпо виконували партійні директиви і здійснювали “соціалістичні перетворення” – радянізацію цього регіону. Проте серед відряджених у західні області України налічувалось багато рядових вчителів, працівників культури, які, попри неминучу ідеологічну спрямованість, зробили практичний внесок у розвиток освіти та культури краю.

Протягом перших післявоєнних років тривала відбудова зруйнованих війною закладів культури. Відкривалися нові навчальні заклади, культурні установи, у тому числі на селах. Проте сталінське керівництво виявляло постійну недовіру до місцевих кадрів, вважало їх політично неблагонадійними. Тому більшість керівних посад у закладах культури і науки у західних областях України займали кадри зі сходу, хоча в багатьох випадках вони не були готові до такої роботи, не знали місцевих умов, здебільшого не володіли українською мовою і т.д. [7, с.137–138].

Уже в 1946 році посилювалися звинувачення на адресу української інтелігенції в політичній неблагонадійності, в “буржуазному націоналізмі”. На початку року вийшла постанова ЦК КП(б) У “Про підвищення пильності і посилення боротьби з українсько-буржуазними націоналістами в західних областях УРСР у зв'язку з виборами до Верховної Ради СРСР”. Система практичних заходів, визначених у цій постанові, передбачала продовження боротьби з інтелігенцією, спрямованої на встановлення повного контролю влади за культурою і наукою.

У культурно-мистецькому та науковому житті дедалі відчутніше відбувалася ідеологічна уніфікація творчості. Було здійснено організаційну реінституціалізацію всіх творчо-мистецьких угруповань та їхніх органів у централізовані спілки письменників, художників, композиторів і закріплено основний, а по суті – єдиний метод творчості – метод соціалістичного реалізму. Ще на початку 30-х років ХХ ст. цей метод було визначено як “правдиве, історичне конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку”. Усе, що виходило за рамки “соціалістичного реалізму”, неминуче вступало в конфлікт з політичною системою. Влада знову вдавалася до випробуваного методу тотального контролю над літературно-художнім процесом – до так званого класового підходу та принципу партійності в оцінці діяльності інтелігенції. Головний удар спрямовувався проти інтелігенції, творчий потенціал якої ще був спроможний значно впливати на морально-психологічну ситуацію в країні.

Наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. керівництво більшовицької партії та радянського уряду прийняло десятки постанов, які давали поштовх для цькування, паплюження, морального та фізичного винищення найактивнішої у творчому і громадсько-політичному плані мистецької та наукової еліти. Почалася чергова кампанія ідеологічного тиску, інспірована тодішнім головним ідеологом СРСР А. Ждановим – секретарем ЦК ВКП(б) з ідеології, близьким помічником Й. Сталіна, що втілювалась у сумнозвісній політиці “ждановщини” – системі (каральних) заходів сталінського керівництва кінця 40-х років ХХ ст., суть якої полягала у широкому наступі в галузі ідеології, культури, науки, літератури, мистецтва з метою встановлення жорсткого контролю над духовним розвитком радянського суспільства [8, с.56], [9].

У 1946–1948 роках відбулася серія ідеологічних погромів, здійснених А. Ждановим за ініціативою Й. Сталіна. Доповіди А. Жданова, спрямовані на “викриття” різних “перекручень і хиб” у літературі, філософії, музиці, а також відповідні постанови ЦК ВКП(б) негайно дублювалися в Україні. Брутальні розноси А. Жданова в дусі партійно-комуністичної непримиренності та російського націонал-патріотизму були сповнені ненависті до інтелігенції та інтелігентності, прикритої звинуваченнями у “формалізмі” та “відриві від життя”. За офіційним формулюванням, така боротьба скеровувалась проти “безідейності, безпринципності, формалізму, космополітизму й низькопоклонства перед гнилим Заходом”. На практиці вона швидко перетворилася на кампанію насадження російського шовінізму і викликала черговий погром культури неросійських народів, зокрема української національної культури та науки.

В Україні “ждановщина” набрала форм гострої критики “буржуазного націоналізму”, насамперед в історії та літературі. Партійне керівництво вимагало від українських культурних і наукових діячів дотримання принципів пролетарського інтернаціоналізму, що фактично означало

відмову від національних засад творчості. Однією з ключових вимог того часу, що стосувалася української культури, стала вимога: “тісніше зливатись з великою російською культурою” [10], [11, с.666].

Початок ідеологічним кампаніям другої половини 40-х років ХХ ст. поклала постанова ЦК ВКП(б) «Про журнали “Звезда” і “Ленинград”» (серпень 1946 року). У ній грубо і несправедливо критикувалася творчість поетеси А. Ахматової і письменника М. Зощенка. Розпалений у Москві антиінтелігентський вогонь перекинувся на Україну, а подібний грубий і безцеремонний стиль “керівництва” творчою інтелігенцією поширився в усіх республіках.

Духовне життя суспільства було поставлене під жорсткий контроль, що заважало розвитку літератури, театру, кіно та мистецтва загалом, які й стали першими об’єктами політико-ідеологічних нападок режиму в останній період сталінщини. Сфера ідеології розглядалась як один з головних “фронтів”, на якому велася боротьба проти “українського буржуазного націоналізму”, за якнайширше висвітлення в художній творчості проблем сучасності, оспівування радянської дійсності. У цей час постійно лунали заклики до розгортання більшовицької критики та самокритики [9]. У духовній культурі, як важливій галузі суспільного буття, сталінське керівництво особливу увагу приділяло “зміцненню її ідеологічних основ”. У численних партійних постановах говорилося про підвищення ідейно-політичного рівня літератури, мистецтва і науки. Прояви національної свідомості, критичний підхід до будь-яких явищ суспільного життя, відступ від офіційних стереотипів викликали звинувачення в українському буржуазному націоналізмі, антирадянщині і призводили до морального терору.

У серпні 1946 року відбувся перший після війни пленум ЦК ВКП(б), на якому звучали гострі звинувачення проти великої групи літераторів і науковців. Сам факт звернення до минулого українського народу, відтворення його самобутньої сутності вже вважалося проявом буржуазного націоналізму. Для забезпечення “нового курсу” було схвалено ряд партійних постанов, які відображали посилення репресивної політики та політичного контролю тоталітарної держави за культурно-науковою сферою. Всього за період з 1946 по 1951 роки було прийнято 12 найбільш значних за своїм характером постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань.

Ці постанови заклали ідеологічні підвалини для наступу на всі групи інтелігенції. Перед духовною розправою створювалася відповідна атмосфера – сипались огульні звинувачення, розгорталася публічна критика. Звичними стали упередженість в оцінках діячів науки та культури, вольові рішення, підміна справжньої критики «начальственным» окриком, проявлялися самочинне і некомпетентне адміністративне втручання у творчу діяльність, заперечення елементарних художніх свобод.

У здійсненні політики “ждановщини” в Україні можна виділити кілька етапів. Перший етап охоплював 1946–1948 роки, коли була прийнята більшість постанов ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, які стосувалися проблем культури і науки. У цей період вістря ідеологічної роботи партії в республіці спрямовувалось на викриття «буржуазно-націоналістичних помилок». Серед згаданих постанов слід назвати: «Про перекинуття і помилки у висвітленні історії української літератури», «Про журнал сатири і гумору «Перець», «Про журнал «Вітчизна», «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи щодо його поліпшення» (1946 р.), «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», «Про перевірку виконання Спілкою письменників України постанови ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград» (1947 р.), «Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв’язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі» (1948 р.) та ін. [12, с.82].

Ці розгромні постанови були присвячені питанням розвитку науки, літератури й мистецтва та спрямовувались на викриття різноманітних політико-ідеологічних “прорахунків”, начебто допущених представниками української інтелігенції. Головні зауваження, сформульовані в цих постановах, стосувалися проявів “національної обмеженості”, “українського буржуазного націоналізму”. Посилилися відверте публічне цькування, прямі звинувачення в “націоналізмі” відомих літераторів, зокрема М. Рильського (за твори “Мандрівка в молодість”, “Київські октави”), Ю.Яновського (“Жива вода”), І. Сенченка (“Його покоління”), О. Довженка (“Україна в огні”) [13, с.27–38], [14, с.10], а також П. Карманського, М. Рудницького, А. Патрус-Карпатського та інших.

У цей період було гостро розкритиковано ряд українських літературознавців, які брали участь у написанні «Нарису історії української літератури» і яких звинуватили у прихильності до “буржуазно-націоналістичної” концепції М. Грушевського, С. Єфремова та інших “ворогів”. Розпочато викривальну кампанію, що спрямовувалася проти істориків, у працях яких містилися наукові ідеї й теорії, близькі з тією ж концепцією М. Грушевського. З цих позицій різкій критиці піддано львівських учених М. Кордубу, І.Крип’якевича та інших, авторський колектив першого тома «Історії України» (за ред. М. Петровського). Прикладом грубого диктату в науці також

стала серпнева сесія Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені Леніна (ВАСГНІЛ), яка відбулася в 1948 році і на якій розпочато погром генетики, названої «буржуазною псевдо-наукою».

Другий етап (1948 – початок 50-х років ХХ ст.) відкривала розгорнута ще одна масштабна кампанія – «боротьби з космополітизмом, низькопоклонством перед Заходом». Характерною особливістю нового етапу ідеологічної кампанії стало те, що вона супроводжувалася відвертим антисемітизмом, негативний заряд якого накопичувався ще з часів війни. Ця кампанія мала на меті посилити культурно-ідеологічну ізоляцію країни; не тільки розколоти інтелігенцію, а певною мірою протиставити її іншим соціальним групам суспільства; розпалити шовіністичні та антисемітські настрої, посилити процес русифікації; відновити важливий чинник функціонування тоталітарного режиму – образ внутрішнього ворога, що в роки війни дещо відійшов у тінь.

Розправа з «безродними космополітами» спочатку в театральній критиці, а згодом і в інших сферах культури і суспільного життя припала на пік боротьби з так званими єврейськими буржуазними націоналістами і проходила на фоні арештів діячів єврейської культури. Їх переслідували за те, що вони начебто своїми проповідями «національного нігілізму», перш за все стосовно російського народу, і «низькопоклонством перед Заходом» допомагали імперіалістам нав'язувати всьому світу «англо-саксонську культуру» [15, с.126]. Цей термін згодом замінили іншим: «американський культурний імперіалізм», а його пропагандистам поставили в провину прагнення здійснити глобальну американізацію людства.

У цей період велася активна й систематична «проробка» вчених, діячів мистецтва, літературознавців, біологів («вейсманістів-морганістів»), мовознавців, театрознавців, яким приписували, що вони потрапили під вплив Заходу, що «небезпечна хвороба низькопоклонства перед закордоном може вражати найменш стійких представників нашої інтелігенції, якщо цій хворобі не буде покладено край» [16, с.44].

У січні 1949 року Оргбюро ЦК ВКП(б) ухвалило розгорнути пропагандистську кампанію проти «безродного космополітизму» і «антипатріотичних сил». Першим кроком до загальносоюзної тотальної чистки стала атака на театральних критиків. Уся тодішня система пропагандистських і виховних засобів була покликана боронити радянську людину від «розбещуючого» західного впливу. Саме цій меті підпорядковувалась і боротьба проти «космополітів». Було проведено масові репресії проти акторів і письменників, насамперед тих, хто творив на мові «ідиш», а також діячів культури, що хоч якоюсь мірою виявляли свою причетність до єврейства та інтерес до його проблем [16, с.45].

Відгомом цієї кампанії в Україні стало навішування ярликів «безродних космополітів» на відомих і талановитих літературних і театральних критиків, що призвело до негативних наслідків: у літературі та театрі, по суті, зникло поняття мистецької школи; поглибилася ізоляція від надбань західної культури; остаточно зникла атмосфера творчої змагальності; театральна та літературна критика перетворилася із засобу стимулювання творчого розвитку на засіб утримання митців у рамках офіційного «соціального замовлення».

Монополія влади на визначення пріоритетних напрямів у науці, на тотальний ідеологічний контроль чітко простежувалася у процесі широкомасштабних дискусій з питань філософії, мовознавства, які було розгорнуто на межі 40 – 50-х років ХХ ст.

Третій етап «ждановщини» тривав з 1951 по 1953 роки. Поштовхом до нової хвилі критики творчої інтелігенції стала редакційна стаття в газеті «Правда» у липні 1951 року «Проти ідеологічних перекозів у літературі» за вірш В. Сосюри «Любіть Україну». Цей вірш було названо «в основі своїй ідейно-порочним твором». Згодом розгортаються кампанії чисток у музиці – викриття «помилки» композитора К. Данькевича та автора лібрето О. Корнійчука в опері «Богдан Хмельницький».

Під особливим тиском перебувала західноукраїнська інтелігенція. Окрім тотального контролю з боку радянських та партійних структур, значну увагу їй приділяли радянські спецслужби. У Львові та інших містах західного регіону найлегше було шукати «відьом», з огляду на специфіку цього краю, високий рівень розвитку науки і культури, національну свідомість населення, збройний опір новим окупантам. Саме тому в західних областях України боротьба проти «ворожої ідеології» набрала особливо великого розмаху [17, с.423–424].

На постійних зборах активу інтелігенції Львова різко критикувалися за «націоналістичну» діяльність І. Вільде, Я. Галан, В. Діляєв, П. Карманський, П. Козланюк, М. Рудницький, А. Шмигельський, [18, с.4]. За «націоналістичну обмеженість та вплив західноєвропейської та американської музики, що виродилася», критиковано львівських композиторів М. Колесу, Т. Майєрського, Р. Сімовича, А. Солтиса, А. Кос-Анатольського та ряд інших.

Таким чином, повоєнні роки виявилися завершальним етапом формування в країні

сталінського абсолютизму, в тому числі у духовній сфері. Тоталітарний режим продовжив нагнітання напруженості в суспільстві, розгорнув чергові ідеологічні кампанії, переслідування інакодумців, нову хвилю репресій. У результаті радянська культура, в різних її проявах, опинилася під жорстким контролем партійно-державних органів, а тому її визначальною рисою ставали одноманітність, уніфікованість, показна одностайність. Уся культурна політика влади мала яскраво виражений ідеологічний характер, при якій держава намагалася цілковито підпорядкувати собі всі прояви духовного життя суспільства. Партійна лінія А. Жданова та Л. Кагановича вимагала від українських культурних діячів, щоб українська культура «тісніше зливалась з великою російською культурою». У республіці під гаслами боротьби проти українського буржуазного націоналізму, космополітизму та сіонізму, а також клерикалізму та вейсманізму-морганізму було безпідставно розкритиковано багатьох діячів науки та культури, розформовано низку львівських наукових інститутів тощо. Така спрямованість державної політики гальмувала розвиток української культури і завдавала великих втрат інтелектуальному потенціалу нації.

Бібліографічні посилання:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), Ф. 1. (Центральний Комітет Комуністичної партії більшовиків України), оп. 23, спр. 2843. Інформація о настроениях населения западных областей по отношению к украинско-немецким националистам. 1 апреля-1 октября 1946 года.
2. **Кожукало І.** Вплив культу особи Сталіна на ідеологічні процеси на Україні в 1940 – на поч. 50-х рр. / І. Кожукало // Український історичний журнал. – 1989. – №2. – С. 14-25.
3. ЦДАГО України, ф. 1. оп. 23, спр. 4787. Постановления, докладные записки, информации обкомов КП(б)У секретаря Кагановича Л.М. в органиинструкционном и с/х отделениях ЦК КП(б)У о ходе обсуждения и практических мероприятиях по выполнению постановлений пленума ЦК ВКП(б) – “О мерах подъема с/х в послевоенный период”. 14 марта-7 мая 1947 года.
4. **Веселова О.** Українське суспільство в 1945-1953 рр.: ідеологізація по-сталінськи / О. Веселова // Історичний журнал. – 2005. – №1. – С. 88-96.
5. **Даниленко В.** Українська інтелігенція як об'єкт репресивної політики сталінського режиму в повоєнний період (1946 – 1953 рр.) / В.М. Даниленко // Проблеми історії України. – Випуск 7. – Спеціальний. – 2003. – 483 с.
6. **Марусик Т.** Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.) / Т.В. Марусик. – Чернівці: Рута, 2002. – 463 с.
7. **Ільницький М.** Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття. / М. Ільницький – Львів: Місіонер, 1999. – 212 с.
8. **Баран В.** Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. / В.К. Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с.
9. **Баран В., Даниленко В.** Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). / В.К. Баран, В.М.Даниленко. – К., “Альтернативи”, 1999. – Т.13. – 304 с.
10. Російський державний архів соціально-політичної історії, Ф.17 (Центральний Комітет Всероссийской Коммунистической партии большевиков), оп. 125, д. 405. Проекты постановлений ЦК ВКП(б), записки, справки отдела пропаганды по письмам и телеграммам ЦК КП(б)У, обкомов, горкомов, об ошибках в идеологической работе на Украине, об антисемитизме, об организации парткабинетов, дома партийной пропаганды на Украине и по других вопросам.
11. Енциклопедія Українознавства. – К.: Глобус, 1994. – Т.2. – 800 с.
12. **Баран В.** Історія України 1945-1953 рр. / В.К. Баран. – Львів., 2005. – 184 с.
13. ЦДАГО України, ф. 1. оп. 23, спр. 4511. Стенограмма выступления писателей Украины на приеме секретаря ЦК КП(б)У тов. Кагановича. 19 сентября 1947 года.
14. ЦДАГО України, ф. 1. оп. 23, спр. 4512. Стенограмма пленума ССП Украины, состоявшегося 15 сентября 1947 года.
15. Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал: в 2 т., Т.2., Апогей и крах сталинизма.- М.: РГУ. – 1997. – 761 с.
16. **Шитюк М.** Останній сталінський удар: післявоєнні репресії на півдні України / М. Шитюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, випуск 6. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – С. 468-489.
17. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. 1939-1953. / Ю. Сливка, Т.Галайчак, О.Луцький, – К., Т. 1. – 1995. – 747 с.
18. Держархів Львівської обл., Ф.3808(Відділ Союзу радянських письменників України), оп.1, спр.1. (од.зб. №10) Протоколи засідань закритих партійних зборів за 1947 рік.